

Ա. ՀԱՏԻՏՅԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԵՓՐԵՄ ԽՈՒՐԻՆ ԱՍՈՐԻ* (306?—379)

ՍՈՒՐԲ ԵՓՐԵՄԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ՀԱՅՏԵՐԵՆ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ս. Եփրեմը «եթող գլիշատակ իւր լեկեղեցոյ թագմապատիկ մատենիւք, որոյ նըման ոչ ոք եղև այլ լատրիս և սակաւք ի վարդապետաց այլոց եկեղեցեաց հաւասարեցան նմա, մինչև իրաւամբք դասիլ սրբոյն Եփրեմի ընդ երկոտասան վարդապետս կաթողիկէ եկեղեցոյ»¹:

Ս. Եփրեմը «փայլեցաւ ճգնութեամբ և վարդապետութեամբ, հոգեկից մեկնիչ Հին և Նոր Կտակարաններու, ճառերու, ներքողներու և աղոթքներու հեղինակ»²:

Ս. Եփրեմը «թողել է ահագին քանակութեամբ գրվածքներ, մեկնություններ, ճառեր, հոգևոր բանաստեղծություններ» և իր մատենագրական վաստակով վայելել է «մեծ հարգանք ամբողջ քրիստոնյա Արևելքում և ինչպես մեր նախնաց մոտ... իբրև պարծանքն ու ամենամեծ գիտնական ներկայացուցիչը ասորական եկեղեցու ու գրականության: Նա «Տիեզերաց վարդապետ է».

ասորվոց մարգարե և սուրբ Հոգւոյ քնար»³:

Հայ թարգմանական գրականության մեջ մեծ տեղ են գրավում ա. Եփրեմի գործերի հայերեն թարգմանությունները: Իրենց ծավալով այդ թարգմանությունները զիջում են միայն ա. Հովհան Ոսկեբերանի ստեղծագործությունների հայերեն թարգմանությանը⁴:

Երևանի ա. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան ձեռագրաց Մատենադարանում միայն կան ա. Եփրեմի աշխատությունների հայերեն բազում թարգմանություններ, այդ թվում՝ Աղոթք, Կցուրդք, Խրատք, Ժառք, Կանոն և Խրատք, Կտակ, Ոսկեբերանի և Եփրեմայ Պատճառք, Մեկնությունք ԺԴ թղթոցն Պողոսի, Ներքողեանք, Խոստովանությունք Եփրեմայ, ողբք վասն քաղաքին Նիկոմիդեայ, մեկնությունք Յեսուայ, Դատաւորաց, Սամուէլի, Թագաւորութեանց, Յորայ, Մատթէի, քարոզք, եօթն վահան գոր ասացեալ է Յովսէփ Գեղեցիկն, Մեկնությունք երկոտասան մարգարեից, Եզեկիէլի, Թուոց, Յովնանու, ՅԱւետարանացն (թարգմանու-

* Ծարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1979 թվականի № Ա-ից:

¹ Հ. Մկրտիչ Աւգերեան, Լիակատար վարք և վկայաբանություն սրբոց, որք կան ի հին տօնացոյցի եկեղեցոյ Հայաստանեայց, Վենետիկ, 1814, հատոր Ժ, էջ 418:

² «Լոյս» շաբաթաթերթ, 1905, Կ. Պոլիս, հատոր Ա, էջ 1028:

³ «Կնիք հաւատոյ», հրատարակություն Կարապետ եպիսկոպոսի (Տեր-Մկրտչյան), ա. Էջմիածին, 1914, էջ XL: Տես նաև Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան, Սուրբք և տոնք, Նորաստեղծ, 1939, էջ 24:

⁴ «Конференция по истории средневековой письменности и книги», Ереван, 1977, Л. А. Тер-Петросян, О значении древнеармянских переводов сочинений Ефрема Сиряна, стр. 93—94.

թիւնք Աւետարանի), Յովհաննու Մանրակար և այլն⁵:

Ս. Եփրեմի ստեղծագործությունների մեջ «առանձնապես հետաքրքրական են «Կը-ցորդք» կոչված ճառերը, իսկապես բանաստեղծական մի գրվածք, բայց դեռ չեն հրատարակվել... բաղկացած է եղել 51 հազմերգություններից... բովանդակությամբ նախելով կարելի է ենթադրել որ Մծբնի պաշարման ժամանակ (338—346 և 350) և Եփրեմի արտասանած քաջալերականներից լինի այս և ուրեմն պատմական տեսակետից էլ արժեքավոր, մանավանդ որ մեջը մի քանի հայտնի հերետիկոսներ քննադատվում են»⁶: «Եփրեմ Ասորու բազմաթիվ կցորդներից (մադրաշա) 51-ը ծանոթ են հայկական հին թարգմանության միջոցով. սրանց ասորերեն բնագրերը կորել են»:

«Կցորդ» կամ «Կցորդ» կոչվում է չափերով երգող... երգի կցումը... տուն մի սաղմոսի ի խորհուրդ ատուրն, որում կցի և սկիզբն նորին զկնի»⁷:

«Կցորդ քառը երգ է նշանակում...» եկեղեցական, հոգևոր մոր երգերը «կցորդ կամ կցորդ են կոչվել այն պարզ պատճառով, որ դրանք սկզբում եղել են փոքրիկ երգեր և իբրև հավելված ասվել, կցվել են և. Գրքի սաղմոսներից կամ օրհնություններից հետո... կցորդներն անկախ բնավորությամբ երգեր չեն եղել, այլ և. Գրքի երգերի մի լոկ հարասություն, կամ հարասություն օրվա տոնի խորհրդի հիշատակությամբ»⁸:

Առաջին և Եփրեմից մեզ հասել են հայերեն թարգմանությամբ 60 ստեղծագործություններ:

Ս. Եփրեմի աշխատությունների հայերեն թարգմանությունների կարևորությունը թե՛ ընդհանուր քրիստոնեական և թե՛ աւորական գրականության ուսումնասիրության տեսակետից կայանում է նրանում, որ նրա

շատ աշխատությունների բնագրերը կորել են և դրանց «մի կարևոր մասը հայերեն թարգմանությամբ է հայտնի դարձել քրիստոնյա, գիտական աշխարհին»⁹:

Սուրբ Եփրեմի գործերից միայն հայերեն թարգմանությամբ պահպանվել են հետևյալ ստեղծագործությունները¹⁰. «Հոգևոր երգերի ժողովածու» (Մադրաշա), «Նիկոմեդիական եղերերգություններ» (վասն Նիկոմեդիայ քաղաքի, վասն յարութեան և ազատութեան և վասն վարդապետութեան արանց), «աւթիւնք» կամ «ասացվածքներ» (մեմորա), Գործք առաքելոց-ի, Պողոս առաքյալի ԺԴ թղթերի մեկնություններ, Տառնանոսի «Համաբարբառ»-ի (տես այս մասին «Էջմիածին» ամսագիր, 1979, № 1, էջ 52) մեկնության զգալի մասը, Հորի գրքի մեկնությունից հատվածներ, քաղվածքներ Հնգամատյանի, Հեւվա, Դատաւորաց, Թագաւորութեանց և Մնացորդաց գրքերի մեկնություններից (Աստվածաշունչ—Մատեան Հին և Նոր Կտակարանաց, Կ. Պոլիս, 1895, էջ 1—506, 554—586):

Ասորական գրականության ուսումնասիրությամբ զբաղվողների համար մույնքան կարևոր են հայերեն այն թարգմանությունները, որոնց բնագրերը պահպանվել են, և որոնք ունեն նաև հունարեն թարգմանության օրինակներ: Բայց հայերեն ձեռագրերը իրենց թարգմանության հնությամբ, այս դեպքում առավել հին լինելով, բնագրային մեծ նշանակություն են ներկայացնում ասորական բնագրի քննադատական-գիտական վերակազմության համար¹¹:

Ծառ կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ և Եփրեմին վերագրվող ստեղծագործությունների շատությունը, առատությունը մանավանդ և՛ ասորական և՛ հունական գրականության մեջ, մասնագետների կողմից կասկածի տակ է առնվում և հայերեն յուրաքանչյուր թարգմանություն այս տեսակետից վճռական նշանակություն է ունենում բնագրերի ճշգրտման գործում¹²:

Թե ե՞րբ և ո՞ւմ ձեռքով հայերենի են վերածվել Ե դարից սկսած և. Եփրեմի ստեղծագործությունները, դժվար է ասել, որովհետև և. Եփրեմի գործերի հայ թարգմանիչների մասին էլ տեղեկություններ չեն հասել մեզ:

Ս. Եփրեմի գործերը հայերենի են թարգմանվել «այլ և այլ ժամանակաց մեջ, բայց

⁵ Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի, Ա հատոր, Երևան, 1965, էջ 1493, Բ հատոր, 1970, էջ 1312:

⁶ «Կնիք հաւատոյ», մույնը, էջ XLI: Տես նաև Լ. Գ. Մելքոնյան, Հայ-ասորական հարաբերությունների պատմությունից, Երևան, 1970, էջ 131—132:

⁷ Առ ձեռն քառարան հազկազեան լեզուի, երկրորդ տպագրութիւն, Վնենտիկ, 1865, էջ 457:

⁸ Մանուկ Աբեղյան, Հայոց հին գրականության պատմություն, հատոր առաջին, Երևան, 1944, էջ 480—481: Տես նաև Լ. Ն. Ակիբյան, Կցորդք և Եփրեմի Խորին Ասորոյ, Վիեննա, 1957, էջ Թ: Տես նաև «Ժամանակակից հայոց լեզվի քաջատրական քառարան, հատոր երրորդ, Կ—Մ, Երևան, 1974, էջ 238, «Սաղմոսներգությունը կամ օրհնությանը կցված համատուտ երգ»:

⁹ «Կնիք հաւատոյ», մույնը, էջ XL: Տես նաև Լ. Ա. Թեր-Պետրոսյան, մույնը, էջ 93:

¹⁰ Լ. Ա. Թեր-Պետրոսյան, մույնը, էջ 93—94: Լ. Գ. Մելքոնյան, մույնը, էջ 132:

¹¹ Լ. Ա. Թեր-Պետրոսյան, մույնը:

¹² Նույնը:

մեծագույն մասամբ ի հիմնգերորդ դարու կատարված՝ ի սրբոց Թարգմանչաց մերոց, հուսումնական դեգերանս լուրյանց հեղեհիս, անշուշտ ասորի բնագրե»¹³:

Ս. Եփրեմի գործերը Ե դարից հետո, նաև հաջորդ դարերում թարգմանվել են հայերենի. նրա գործերից «կան նաև կրտսերագույն դարուց թարգմանությունք, և համվան ի ձեռն Գրիգորի Վկայասերի և ի Գևորգ վարդապետե Քեսունցվո և հայոց»¹⁴:

Գրիգոր Վկայասեր կաթողիկոսը (1066—1105) Կ. Պոլսում ասորերենից հայերենի է թարգմանել ա. Եփրեմի Ունվկայի կարգը:

Ս. Ներսես Շնորհալի իր «Վիպասանություն» աշխատության մեջ, գրված 1121 թվականին, նշում է, որ Վկայասերը «երկրորդ Մեսրոպ մեզ երևեալ, զգիրս բազումս թարգմանեալ, առ ի Յունաց և յԱսորոց ճառս սրբոց վերաբերեալ»¹⁵:

«Ընդհանրապես ա. Եփրեմի գրվածոց հայերեն թարգմանությունները համարվում են ոսկեդարյան և մեծ ազդեցություն են գործել մեր հայրերի հոգևոր կյանքի և մեր նախնի գրականության վրա»¹⁶:

Ս. ԵՓՐԵՄԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ս. Եփրեմի չափածո գործերի հայերեն թարգմանության առաջին տպագրությունը եղել է նրա «Գիրք Աղոթից»-ը: Ս. Եփրեմը «մեր մեջ ժողովրդական եղած է մասնավորապես իր աղոթագիրքովը»¹⁷:

Ս. Եփրեմի «Գիրք Աղոթից»-ը մեր ժողովրդի սիրած աղոթամատյանն է եղել, որն ունեցել է բազում տպագրություններ:

Ս. Եփրեմի «Գիրք Աղոթից»-ը տպագրվել է առաջին անգամ Կ. Պոլսում, Մարտիրոս Դպրի տպարանում, 1734 թվականին, և բաղկանում է 95 էջից: Այդ «Աղոթագիրք»-ի երկրորդ տպագրությունը կատարվել է նույնպես Կ. Պոլսում, 1747-ին, և բաղկանում է 128 էջից¹⁸:

Կ. Պոլսի հայոց գիտնական և աստվածաբան Հակոբ պատրիարք Նալյանի օրով կատարվել է «Աղոթագիրք»-ի երրորդ տպագրությունը՝ հետևյալ վերնագրով.

¹³ «Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց (դար Դ-ԺԳ), Վեներսիկ, 1889, էջ 448:

¹⁴ Նույնը, էջ 448—444:

¹⁵ Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանյան, Ազգապատում, Ա հատոր, Բեյրութ, 1959, էջ 138:

¹⁶ «Կնիք հաւատոյ», նույնը, էջ XL—XLI: Տես նաև Մ. Ա. Тер-Петросян, նույնը, էջ 93—94:

¹⁷ Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան, նույնը, էջ 25:

¹⁸ «Հայ հնատիպ գրքի մատենագիտական ցուցակ (1512—1800)», Երևան, 1968, էջ 104 և 120:

«Գիրք Աղոթից ասացեալ սրբոյն Եփրեմի և տպագրեցեալ հրամանաւ աստուածաբան պատրիարգին Կ. Պօլսոյ Տեառն Յակոբայ»: «Հիշատակարանը կիսատ է, ուստի հայտնի չէ տպագրության տարեթիվը»¹⁹:

«Գիրք Աղոթից»-ը չորրորդ անգամ տպագրվել է Կ. Պոլսում, 1767-ին, տպարան՝ Հովհաննեսի և Հակոբի, 112 էջ:

Թեև չի նշվել հրատարակության տարեթիվը, սակայն դարձյալ Կ. Պոլսում, հավանաբար 1793—1799 թվականներին նորից տպագրվում է ա. Եփրեմի «Աղոթագիրք»-ը՝ հետևյալ վերնագրով. «Գիրք Աղոթից ասացեալ սրբոյն Եփրեմի Խորույ Ասորոյ, տպեալ ի հայրապետութեան սրբոյ Էջմիածնի Տեառն Դուկասու Սրբազան կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց, և սրբոյ Երուսաղեմի տեառն Պետրոսի շնորհափայլ պատրիարգի, հրամանաւ տեառն Զաքարիայ ազգաւոր և բարեկարգ պատրիարգի, Կ. Պօլիս, տպարան «Մայր դպրատան» ի Մատթեոս դպրե իւրոյ իսկ տպագրաւ», 118 էջ²⁰:

«Աղոթագիրք»-ի հաջորդ հրատարակությունը կատարվել է դարձյալ Կ. Պոլսում, 1822 թվականին. «Գիրք Աղոթից... վերըստին տպեալ փոքրադիր՝ վասն դիրապետի գործ ածելոյ աղոթաւոր եղբարց օրհնեալ ազգիս», 109 էջ²¹:

Ս. Եփրեմի «Աղոթագիրք»-ը տպագրվել է նաև Թիֆլիսում, Ներսիսյան դպրոցի տպարանում, 1825 թվականին, 106 էջ, ինչպես նաև Շուշում, 1834-ին, 104 էջ²²:

Դարձյալ Կ. Պոլսում, 1843-ին, 152 էջ, և վերջապես՝ Երուսաղեմում, 1848 թվականին, 239 էջ, և նույնի երկրորդ տպագրությունը Երուսաղեմ՝ 1857-ին²³:

Մենք ձեռքի տակ ենք ունեցել ա. Եփրեմի «Գիրք Աղոթից»-ի 1767 թվականի Կ. Պոլսի հրատարակությունը, որի վերնագիրն է.

«Գիրք Աղոթից
ասացեալ սրբոյն Եփրեմի
Խորույն Ասորոց

նախապես տպեցեալ գոլով սա՝
Հրամանաւ տեառն Յակոբայ
մեծի և աստուածաբան վարդապետի
հանգուցելոյ ի Տէր.
իսկ այժմ ընդ խնդրոյ եղբարց
վերստին տպեցեալ եղև
ի պատրիարքութեան տեառն

¹⁹ Նույնը, էջ 233:

²⁰ Նույնը, էջ 233:

²¹ «Հայ գիրքը 1801—1850 թվականներին, Երևան, 1967, էջ 105:

²² Նույնը, էջ 128, 235:

²³ Նույնը, էջ 239, 369:

Գրիգորի գերզգօն և խոհեմագարդ
վարդապետի
թուին հայոց ՌՄԺԶ (1216+551=1767)
սեպտեմբերի ԺԵ»:

Սույն «Աղոթագիրք»-ը բացվում է սուրբ
Եփրեմի նկարով, աղոթողի դիրքում: Նկա-
րի ներքևում հետևյալ երկտողն է.

«Սուրբ հայրն Եփրեմ յանապատին միշտ
աղօթէր,
Աղօթողաց եղբարց բազմաց զայս
ասանդէր»:

Այնուհետև Աղոթագրքի հայերեն թարգ-
մանությունը.

«Աղօթք զօրատուր սրբոյ հօրն
Եփրեմի խորոյն Աստուծոյ
Ասացեալ խօսք ընդ Աստուծոյ»:

Գրքում հրատարակվել են սուրբ Եփրեմի
140 հոգեկից, հոգեշեն աղօթքները, որոնք
գրավում են գրքի 3—64 էջերը:

Գրքի 65-րդ էջից սկսվում է «Նորին
դարձեալ Աղօթք սրբոյն Եփրեմի ասացեալ
առ Տէր Աստուած» (էջ 65—66), ապա
«Նորին Աղօթք սրբոյն Եփրեմի պէս պէս
հայցումովք» (էջ 66—75):

76-րդ էջում ա. Գրիգոր Լուսավորչի
նկարն է՝ հայրապետական լիով զգեստա-
վորմամբ, ներքևում՝ հետևյալ քառատողը.

«Մինչ ի փորձանս ոք անկանի
Կացցէ յաղօթս այս արժանի.
Զոր ասացեալ է Գրիգորի
Հայաստանեայց Հայրապետի»:

77-րդ էջում հրատարակվել է ա. Գրիգոր
Լուսավորչի սույն «Աղօթք՝ յորժամ յորո-
գայք անկանի ոք. ասացեալ սրբոյն Գրի-
գորի մերոյ Լուսաւորչին»:

«Օրհնեալ է մարդասիրութիւնդ քո Տէր իմ
և Փրկիչ Յիսուս Քրիստոս, ընդէ՛ր լքանես
զիս» բառերով (էջ 77—81):

Գրքի 82-րդ էջում տպագրվել է «Սրբոյն
Աթանասի և սրբոյն Աքքայ Եփրեմի ասա-
ցեալ խառտվանութիւն», այսինքն հավատի
դավանությունը (էջ 82—91), «Խոստովա-
նիմ և հաւատամ զՀայր անսկիզբն, զՈրդին
Միածին՝ ծնունդ ի Հօրէ և զսուրբ Հոգին՝
բոլորումն ի Հօրէ, երեք անձինք և մի քնու-
թիւն և մի աստուածութիւն, անշփոթ միաու-
րութեամբ և զանճառ տնօրէնութիւն Մար-
դաղելոյ Բանին Աստուծոյ» (էջ 82):

Այնուհետև տպագրվել է «Մեղայ Աստու-

ծոյ» խառտվանությունների ծանոթ շարքը,
որը մեր եկեղեցական մատենագրության
մեջ հայտնի է «Մեղայ Գիրք» անունով:

91-րդ էջում տպագրվել է դարձյալ ա.
Գրիգոր Լուսավորչի «Աղօթք արձակման
արարեալ մեծի ընթացքին Գրիգորի»
(էջ 91—92):

92-րդ էջում՝ դարձյալ «Աղօթք դարձեալ-
ցուն ի զղջումն ապաշխարութեան» (էջ 92—
98):

Գրքի 99-րդ էջում տպագրվել է «զօրա-
տուր աղօթք սրբոյն Գրիգորի Նարեկացոյ
հրեշտակակրօն վարդապետի, վասն ա-
րեանն Տեառն վերացին ամենայն հեծու-
թիւնք և հացեն ողորմութիւնքն»:

Սույն աղօթքը (էջ 99—101) «Նարեկ»-ի
92-րդ գլխի ծանոթ աղօթքն է:

101 էջից՝ դարձյալ «զօրատուր աղօթք սր-
բոյն Գրիգորի Նարեկացոյ հրեշտակակրօն
վարդապետի առ ի պահպանութիւն ի դիւ-
ն և ի քակտումն զօրութեան մորա» (էջ 102—
103, «Նարեկ»-ի գլուխ 93):

104-րդ էջում տպագրվել է «մաղթանք
առ սուրբ Աստուածածինն, և առ ամենայն
սուրբսն՝ յետ եկեղեցի-ին ասա» (էջ 104—
110): Սույն մաղթանքը ոտանավոր «ան-
ձիքն» է՝ գրված այբուբենական կարգով,
հավանաբար հրատարակչի կողմից:

110-րդ էջում գրքի «տպագրեցման» հի-
շատակարարն է, ուր շեշտվում է աղօթքի
կարևորությունը նշանակությունը հավատաց-
յալի համար:

Ս. Եփրեմի սույն Աղոթագիրքը տպագրել
է «յակնայ գիտէն ապուշեխցի, արապօղի
կոչեցեալ մահտեսի Աստուածատրի որդի՝
Յօհաննէս», որին օգնել է նաև «զհաղոր-
դակից զընկերն իմ, ակնցի տիրացու Յա-
կոբն... ևս զորդեակն իմ զկապարեայս շա-
րաքարդօղ՝ զտիրացու Պօղոսն և զմրա-
գարկ վանեցի Գասպարն, զաշխատաւորսն
զործարանիս մերոյ...»

Յորմէ և դուք լինիչիք յիշեցեալ Տեառնէ
մերմէ, այցելութեամբ յաւոր յայտնութեան
Նորին. ամէն. վերջ» (էջ 312):

Մեր ընթերցողներին հոգևոր մի ճաշակ
տալու մտադրությամբ, հրատարակում ենք
ա. Եփրեմի Աղոթագրքից որոշ հատվածներ:

Ա.

Տես, Տէր զտառապանս իմ և զցաւս հոգոյ իմոյ
բազմամեղիս. դարձ՝ ներես և ի քեզ առաջնորդես:
Որ ասացեր՝ դարձարուք առ իս, և ես դառնամ առ
ձեզ:

Բ.

Ինձ լքելոյս ողորմես. ինձ եղկելոյս օգնես. ինձ
խաւարելոյս ճառագայթես. ինձ մողորկելոյս առաջ-
նորդես, որ լի եմ մեղօք և անթիւ յանցանքօք, և ի
յորձանս անօրէնութեան տարաբերեալ ծփիմ:

Գ
Դ

Ծնորենա որպես գաղազակին. բաց ինձ գրոտն կե-
նաց ճանապարհին և մեծ արքունական ստագաս-
տին:

Ե

Ո՛վ խորք մեծութեան և իմաստութեան՝ կալ զըմ-
բռնեալս՝ որ ի խորս ծովուն անկեալ եմ մեղօք.
զերծո և զօրացո զիս առնել զկամս քո. սգալ և լալ
ի տուն և ի գիշերի զամենայն անօրէնութիւն և
զհեղգութիւնս իմ:

Զ

Աղբիւրդ կենդանութեան՝ արքո զծարա հոգիս իմ
լառատարուիս վտակէ քումմէ. որ պաւքեալ տոչո-
րիմ ի բազում անօրէնութեանց իմոց. խթեալ ի քա-
րացեալ սիրտ իմ. և համ ինձ արտասուս ապաշ-
խարութեան:

Է

Գանձդ ամենայն բարութեանց. շնորհեա ինձ
դանկի միոյ չափ ի բազում քո առատ բարեացո՝
որ չարաչար եմ աղքատացեալ և մերկացեալ. զգե-
ցո և կերակրեա զիս արտասուօք ապաշխարութեան:

Ը

Լոյս ճշմարիտ Քրիստոս որ լուսաւորես զամենայն
մարդ՝ լուսաւորես զխաւարեալս մեղօք. բաց զաչս
սրտի իմոյ. և հաստատեալ յերկիւղ և ի սէր պատ-
ուիրամաց քոց:

ԹԱ

Տուր ինձ, Տէր, սուգ, և արտասուօք կարողացո
զմարմինս իմ. կակղացո զքարացեալ սիրտս իմ. և
ծողովեա զմիտս իմ ի քեզ: Ջնջեա զքազմութիւն
լանցանաց իմոց. և շնորհեա ինձ զօգուտն իմ:

Ընկալ և մի անտես առնել զհառաչանս սրտի
իմոյ:

ԹԲ

Տուր ինձ իմաստութիւն. և տնկեա, Տէր, զառ և
զերկիւղ քո ի սրտի իմում: Լուսաւորեա զխորհուրդ
իմ. կարողացո զմարմինս իմ ծովակալութեամբ կալ
ի պատուիրանի քում ամենայն ժամ:

ԹԳ

Բաց, Տէր, զաչս սրտի իմոյ. և լուսաւորեա հոգ-
ւովդ սրբով:

Պարգևեա ինձ առողջ խորհուրդս և առաքինի
վարս՝ ողբալ հանապազ. ահի և դողութեամբ կալ
առաջի՝ յամենայն ժամ անգրաղ:

ԹԴ

Անցո, Տէր, զբարիս գործել ինձ յամենայն ժամ. և
խափանեա զամենայն չարիս ի չար մտաց իմոց. ի
պիղծ և յանողղայ գնացից՝ և ի չար սովորութեան
դադարեցո զիս. և հաստատեալ յերկիւղ և ի սէր
աւատուիրանաց քոց:

ԹԸ

Արեգակնդ արդարութեան՝ Փրկիչ իմ և ազատիչդ
Յիսուս Քրիստոս. ի լոյս քո ապաւինիմ. լուսաւո-
րեա և ջերմացո զսիրտս իմ: Հրակիզեա զչար խոր-
հուրդս իմ. և հաղեա զստոմանանիք մեղաց իմոց:
Ծնորհեա, Տէր, գարուն հոգւոյ իմոյ՝ ծաղկիլ և պլտ-
դաբերել զարդարութեան պտուղն:

Թ

Ծնչեա, Տէր, զհարա քաղցրութեան շնչոյ հոգ-
ւոյդ սրբոյ ի խստացեալ և ի թանձրացեալ սիրտս
իմ. և զարթո որոտընդստ փայլատակմամբ զստո-
մացեալ և զցամաքեալ միտս իմ:

Բաց, Տէր, զփակեալ դուռն սրտի իմոյ. և ծագեա
ի ներքս զլուսաւորութիւն ճառագայթից քոց:

Սրբեա և զաղտ մեղաց իմոց. և զվէրս հոգւոյ
իմոյ, բժշկեա:

Ամբացո երկիւղի քո և զօրացո առնել զարդա-
րութիւն յամենայն ժամ:

ԹԲ

Աղբերացո, Տէր, զգլուխ իմ ի քլխումն արտա-
սուաց. լուս զթարախ հոգւոյ իմոյ. սրբեա զզգացա-
րանս իմ: Եւ զգործօղս չարեաց՝ փոխարկեա ի զղը-
ջումն ջերմ սիրոյ քո՝ զգաստ մարմնով կեալ ի
պատուիրանի քում:

ԹԸ

Հալածեա, Տէր, զխաւար ի հոգւոյ իմոյ. և զգեցո
ի լոյս արդարութեան ճառագայթից քոց: Ջարդարեա
երկիւղի՝ զղջմամբ և արտասուօք զսիրտ իմ. եր-
կընչիլ ի դատաստանաց քոց և պահել զամենայն
պատուիրանս քո:

ԹԹ

Հալածեա, Տէր, զամենայն չար մտածմունս երկ-
րաքարշս ի խորհրդոց մտաց իմոց. արմատ բարեաց
տնկեա հաստատութեամբ ի սրտի իմում. և պտուղ
շնորհաց ի հոգիս իմ նկարեալ:

ԹԴ

Աղաչեմ բարերար և ողորմած Տէր՝ արթունս և
զուարթունս պատրաստեա զիս. ուստ ինձ գնալ ի
ճանապարհս քո բարի. զի արժանի եղէց մեծի փա-
ռաց քոց:

ԽԹ

Մի մերժիր զիս, Տէր, ի հայրենի գթոյ քո. հա-
մարձակիմ ի խնամ սիրոյ քո. ի ծնողէր վերջացալ՝
և զորդիութիւն իմ ուրացա: Հայր, մեղա՛յ յերկինս և
առաջի քո. չեմ արժանի կոչիլ որդի քո. արա զիս
իբրև մի ի վարձկանաց քոց:

ԾԳ

Ծանո, Տէր, ինձ զճանապարհս քո. հեռացո, Տէր,
զմարմինս իմ ի խորհրդոց չարեաց՝ և հաստատեա
յերկիւղ բարեաց. սուրբ և անարատ կեալ առաջի
քո յամենայն ժամ:

ԿԷ

Հաստատեա, Տէր, զխաղաղութիւն և զպայծառութիւն լուսոյ կենաց անձին իմոյ. զի մի խոտորիցիմ յաջ կամ յաճեալ. և դատապարտիմ յառոր զալըստեան քո՝ պահանջելով զյետին նաքարակիտն մինչ իսպառ:

ՀԱ

Կանգնեա զիս, Տէր, ի գլորմանէ. և ի բազմամոլ անդնդային խորութենէ վերացոյ և բարձրացոյ թևօք Հոգւոյդ սրբոյ ի խնդրուածս հաճոյից. ի նորոգումն և ի լուսաւորութիւն մտացս. ի ջնջումն մեղացս. և ի կատարումն սուրբ պատուիրանաց քոց:

ՀԶ

Մի թողոր զիս, Տէր, ի հեռանալ սիրոյ պատուիրանաց քոց՝ և ի վարոց առաքինութեանց. այլ յորհրեա. առաւելով յամենայն գործս արդարութեան. առանց մեղաց և առանց իրիք խախտումնոց պաշտել զքեզ սրբութեամբ և արդարութեամբ առաջի քո զամենայն առօրս կենաց իմոց:

ՂԷ

Լեր վերակացոյ և պահապան անձին իմոյ, ով Տէր իմ Յիսուս, պահեա զիս ի դիւաց. և փրկեա զիս ի մարդկային փորձանաց: Հակառակողաց յաղթեա և կացո զիս ի մէջ պատերազմողաց քաջ և բնօրի լինիլ. գործակցեա ինձ լինիլ քաւարան մեղաց՝ և համարել վշտաց. առաքինաջան գործովք հանդիպիլ քոմ աստուածային շնորհացոյ:

ՂԸ

Վա՛յ ինձ, Տէր, վա՛յ ինձ. զի մեղօք կործանեցայ. և մտօք իմովք աղտեղեցայ. ի քարեաց ունայնացայ՝ և ի սիրոյ ցամաքեցայ. ի լալոյ խաւարեցայ՝ և ի զնալոյ դաղարեցայ: Ոչ ունիմ աչս լալոյ և արտասուաց. ծփիմ տարակուսեալ. զի յոյս և ակն քարեաց ոչ ունիմ:

ԾԺԱ

Ընկալ, Տէր, զմոլորեալս որ փախուցեալ կամ ի լերինս. որպէս ծառայ չար ի տեսունէ հալածեալ վասն մեղաց:

Եւ ի սուրբ եղբարց հրաժարեալ եմ. ի սուրբ պաշտամանց հեռացեալ. զի սիրօլ էի մեղաց՝ և նախադիմք կրօնաւորաց. անյազ ի մեղաց և ի զրկանաց: Անգութ էի աղքատաց՝ և հակառակ սպասաւորաց. անողորմ էի հիւանդաց՝ և անմխիթար աշխատողաց. չէի իսկ արժանի կալ ի մէջ ճգնաւորաց:

ԾԺԶ

Տես, Տէր, զլալիս և զորդալիս. զպաղատելիս և զեղեկելիս. ինձ ողորմեա անօրինելոյս. և շնորհեա ինձ յորդ արտասուս ի գիշերի, և զնշոյլ շնորհաց քոց յառաւօտի:

Բաց զխաւարեալ աչս սրտի իմոյ՝ և թշկեա զհիւանդացեալ հոգիս իմ. ընկալ զդարձ մեղաւորիս և մի քարկանար քաղմամեղիս, Տէր իմ Յիսուս. և

քանզի անթիւ ունիմ զչարիս՝ ջնջեա յինէն և տոր ինձ զշնորհս քարեաց:

ԾԻԱ

Շնորհեա ինձ, Տէր, երկիւղ սրբութեան և սգոյ. և յորդորեա առ իս աղբիւրս արտասուաց. թեթեւացոյ զծանրութիւն քեռանց իմոց. և աճեցո առ իս սուրբ աղօթս: Փութացիր, Տէ՛ր, և եկ ի խնդիր մոլորելոյս. որ մերձեալ եմ ի վախճան կորստեան. վասն զի խաւարեցայ ի լուսոյ. և ի սիրոյ պատուիրանաց քոց խախանեցայ. ի չար թշնամոյն յաղթեցայ և նուազեցայ յերկիւղէ քոմմէ:

Տապալեցայ ի չար խորհրդոց չարին՝ և ցամաքեցայ ի շնորհաց արտասուաց սիրոյ քո. խաբեցայ լունայն քանից՝ և ի լուսաւորութենէ մտաց մոլորեցայ. աղտեղեցայ մեղօք՝ և զօր վախճանին մոռացայ:

ԾԻԶ

Պարգևեա, ինձ, Տէր Յիսուս, զլալումն Դաւթի՝ և զողբումն Երեմիայի զհաւաչումն Պետրոսի՝ և զորհաւատ վտակս արտասուաց կնոջն պողոնիկն. զի նստեալ լացից անդադար ի տուրմեան և ի գիշերի. զի արժանի եղէց սրբիլ ի յալտոյ և ի թարաւալոյ. և յորդանայից վիրաց զերծանիլ. և ի քաղմաբեռն թեթեւեալ՝ և դասիլ ընդ սուրբ քո:

ԾԻԹ

Ողորմեա, Տէր, առաջնորդաց եկեղեցւոյ՝ հայրապետաց և վարդապետաց. երիցանց, տարկաւագաց, դպրաց, և ամենայն ոխտի մանկանց եկեղեցւոյ առնել յամենայն ժամ. հովուել զծողովորդս քո. տրքելի վասն հոգւոց նոցա. ասելով անաւասիկ ես և մանկունք իմ զոր ետոր ցիս:

ԾԼ

Ողորմեա, Տէր, Յիսուս Քրիստոս կարօտելոց և տարակուսելոց. որքոց և պրեաց. տնանկաց և տանց հաւատացելոց, կենդանեաց և մեղեցելոց, և որք ընծայաբերք են եկեղեցւոյ: Աղքատաց կերակրողաց, ողորմածաց, երկիւղածաց, և հիւանդաց, մատրողաց և ճանապարհորդաց, խոտովանողաց և ապաշխարողաց. և անդարձ մեղաւորաց. ողորմեա, Տէր, և դարձո յապաշխարութիւն:

Բարեխօսութեամբ սրբունոյ Աստուածածնի և անարատ միշտ կուսի, և Յովհաննոս Կարապետին, Ստեփաննոսին առաջին մարտիրոսին, և սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին. և ամենայն սրբոց վկայից քոց՝ լոր ինձ եղկելոյս: Եւ զորելոյս ձեռնտու լեր. և մոլորելոյս առաջնորդեա. և ի խաւարէ հանցեա զիս ի յոյս. և հոգւոյ իմոյ ազատութիւն շնորհեա:

Հաստատեա ի սէր քո. և բնեւեա յերկիւղ քո: Գտնաւոր հոգւոյ իմոյ մաքրեա. և առ իս օթեանեա:

Փրկեա զդոտն մեղաց իմոց. և պարսպեա շուրջանակ յոտիւէ իմմէ: Եւ ի մարդոյ չարէ և յանիբաւէ փրկեա և ազատեա զիս առաքինութեամբ. և արարեա ինձ զանճառ երանութիւն քո: Կենդանեաց մերոց ողորմեա. և զհոգիս մեղեցելոց մերոց պաշտացեալ լուսաւորեա:

Ս. ԵՓՐԵՄԻ ՄԵԿԵՆՈՂԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ս. Եփրեմի մատենագրական վաստակի հայերեն թարգմանությունների տպագրության մեջ մեծ տեղ են գրավում նրա աստվածաշնչական Գրքերի մեկնությունները:

«Համեմատելով զթարգմանություննս մեր ընդ բնագրին,—եթե գտնվին,—և ի վաղ ժամանակաց առ մեզ հասած թարգմանությանց, մեծ տարբերություն կտեսնենք իրարու հետ: Չենք կրնար ենթադրել թե մերքն այնպիսի ազատություն մը գործածած ըլլան ի թարգմանությանս, որուն իրենց ուրիշ երկասիրությանց մեջ չենք հանդիպի, այլ երկյուղած հավատարմության՝ մանավանդ ի հինգերորդ դարու թարգմանիչս: Ուստի հավանակագույն պիտի սեպեինք թե ասորի գաղափարողք և գրիչք վարված ըլլան այսպիսի ազատությամբ, եթե հայուստ չգիտնայինք թե բուն հեղինակին կատարածին այդ տարբերությունը. վասնզի Աստվածաշունչ Գրոց մեկնության, Ռարարածոց մինչև ի Մնացորդս, հայերեն հին և ընտիր թարգմանություն մը ունինք՝ Եփրեմի ընծայված, և որ մեծապես կտարբերի հրեադարձակագույն ասորի բնագրեն որ հասած է առ մեզ: Պատճառն է որ սուրբն Եփրեմ բացի այս ընդարձակեն՝ հորինած է նաև զհամառոտությունն, ինչպես ինքն իսկ կակնարկե ի հառաջաբանի ասորի ընդարձակ մեկնության, և ասոր հայ թարգմանությունն է մեր ունեցածը, որո կպակասի բնագիրն»²⁴:

Ս. Եփրեմի Աստվածաշունչ Գրքերի վրա գրած մեկնությունները «ամենահինն են մեզ հասածներից: Դրանց արժեքն այն է որ Եփրեմը մեկնել է Հին Կտակարանի «Պեշիտտո» թարգմանությունը և Նոր Կտակարանի «Համաբարբառ»-ը, որի ասորերեն բնագիրը կորել է և մեզ է հասել միայն հայերեն հին թարգմանությունը»²⁵:

Ս. Եփրեմը «մեկն է եկեղեցվո նշանավորագույն հայրերեն, մեծ քարոզիչ և ընտիր բանաստեղծ: Հեղինակ է եղած կրոնական մեծարժեք գրականության մը, որ կբաղկան մասնավորապես հոգևոր երգերե և Աստվածաշունչի մեկնություններե: Այս վերջիններեն կարևոր մաս մը հայերենի վերածված է ոսկեդարյան թարգմանությամբ»²⁶:

Ս. Եփրեմի Աստվածաշունչ Գրքերի մեկ-

նությունները «միջին դարերում զուգորդել են ուրիշ հեղինակների (հատկապես Ոսկեբերանի) մեկնությանց հետ և ուսուցման նյութ են դարձրել մեր վարդապետարաններում, այդպես պահվել են բազմաթիվ ձեռագրերում...: Մնում է ենթադրել, որ տպագրված ու ձեռագրերում պահված նորագործերից զատ ուրիշներն էլ եղել են հայերեն թարգմանությամբ, որ մեզ չեն հասել, կամ դեռ անհայտ են: Այսպես, օրինակ, Գրիգոր Մագիստրոսի մի նամակից (Ալեքսանդրապոլ, 1910, էջ 3), իմանում ենք, որ Պետրոս Գետադարձ կաթողիկոսը (1019—1058) Բջնիում բանտարկված ժամանակ կարդում էր ս. Եփրեմի «Համատոց» գիրքը, որից և վերցված են գուցե մեր ժողովածուի (Կնիք հավատո) մի քանի հատվածները, բայց այժմ չկա մեջտեղ»²⁷:

1836 թվականին Վենետիկում տպագրվել են ս. Եփրեմի մեկնությունների, ճառերի և աղոթքների հայերեն թարգմանությունները հաջորդական՝ Ա, Բ, Գ և Դ հատորների մեջ, «Ս. Եփրեմի մատենագրությունը» ընդհանուր վերնագրի տակ²⁸:

Առաջին հատորի բովանդակությունը հետևյալն է.

«Արքուն Եփրեմի
մատենագրությունը
հատոր առաջին

մեկնություն Արարածոց, Եից, Ղևտացոց, Թուոց, Օրինաց, Յեսուայ, Դատաւորաց, Թագաւորութեանց և Մնացորդաց, ի Վենետիկ, ի տպարանի սրբոյն Ղազարու, յամի 1836 ՌՄՁԵ, 495 էջ»:

Ս. Եփրեմի մատենագրության առաջին հատորը բացվում է «Յառաջաբան»-ով (էջ 5—12), ուր նշվում է, թե «զնշխարս ի ճոխ վարդապետութեանց մեծին Եփրեմի սրբոյ վարդապետին», այդ հատորը հրատարակվում է «պայծառութեան լեզվիս և դպրութեանս հարստութեան» պատճառով, «ի վայելս հասարակաց» (էջ 5), որովհետև «զի և սա՛ մի է պատուական վաստակոց նախնեացն մերոց երանաշնորհ Թարգմանյաց» (էջ 5), որոնք մեր հայ դպրության ծաղկման շրջանում, Ե դարի առաջին հիսնամյակում, ընդհանրական եկեղեցու մեծավաստակ հայրապետների թործերի թարգմանությամբ, «հայրենախօս բարբառովք թողին մեզ՝ որդոցս, ի զքօսանս հոգևոր ջանից, մեծա իմաստութեամբ կշռեալ քան թե զամենայն բանս մեծահանճար իմաստնացն ըստ աշխարհի», այդ թվում

²⁴ Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց (դար Դ—ԺԳ), Վենետիկ, 1889, էջ 444:

²⁵ Հ. Գ. Մեղրոնյան, նույնը, էջ 182—183:

²⁶ Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան, Սուրբք և տոնք, Երուսաղեմ, 1939, էջ 24:

²⁷ «Կնիք հատույ», նույնը, էջ XLI:

²⁸ Հայ գիրքը 1801—1850 թվականներին, Երևան, 1967, էջ 214—215:

նակս ու Եփրեմի գործերի հայերեն թարգմանությունները:

Առաջին հատորում ամփոփվել են ու Եփրեմի «Մեկնություն Արարածոց, մինչև ցՄնացորդան»:

Ա հատորում հրատարակվել են.

1. Տեառն Եփրեմի Խորին Ասորոյ, տեսություն յաղագս մեկնութեան Արարածոց (10 գլուխ, էջ 1—131):

2. Սրբոյն Եփրեմի մեկնություն Ելից (7 գլուխ, էջ 135—196):

3. Սրբոյն Եփրեմի մեկնություն Ղևտացոց (4 գլուխ, էջ 199—226):

4. Սրբոյն Եփրեմի մեկնություն Թուոց (5 գլուխ, էջ 230—262):

5. Սրբոյն Եփրեմի մեկնություն Երկրորդ Օրինաց (4 գլուխ, էջ 265—295):

6. Սրբոյն Եփրեմի մեկնություն Յեսուեայ (4 գլուխ, էջ 299—322):

7. Սրբոյն Եփրեմի մեկնություն Դատաւորաց (մեկնություն գրոց ազգաց) (3 գլուխ, էջ 327—347):

8. Սրբոյն Եփրեմի մեկնություն Ա. և Բ Թագաւորութեանց (7 գլուխ, էջ 351—412):

9. Սրբոյն Եփրեմի մեկնություն Գ. և Դ Թագաւորութեանց (3 գլուխ, էջ 415—460):

10. Սրբոյն Եփրեմի մեկնություն Ա. և Բ Մնացորդաց (3 գլուխ, էջ 463—495):

Եփրեմյան սույն մեկնություններից աչքի են ընկնում ոմանք «սքանչելի պերճախօսութեամբ, միսն ճուրբ և հոգեբույլի քաղցրութեամբ» (էջ 5):

Ա. Եփրեմի մեկնողական վաստակը գնահատվում է որպէս «շնորհաց Հոգւոյն սքանչելեօք հմուտ գրեալ խորոցն Աստուծոյ... Ի վեր քան զբազումս... երևեցաւ խիտ առ խիտ անակնկալ խելամտութեամբ և սուր իմաստիք, ի խրատական քաղցրախօս և որպէս հայր յաղէտս որդոց կարեկից և ի վարդապետութեան սքանչելի նրբութեամբ հանճարոյն զէն անպարտելի ողջամտաց ժամանակին և սուր երկասյրի այլաձայն բարբաջելոցն: Այլ նախանձելի օրինակ է նա ամենեցուն յորժամ զմայլեալ սիրով աստուածեղէն տառիցն պանայ մտօք ի բարձունս վառեալ ի սէր Արարչին, մանաւանդ ուր առաքելականն մմա ի յուշ գայ իղձն եռանդուն երանելի ժամուն ընդ Փրկիչին միանալոյ» (Ա հատոր, էջ 6):

Ա. Եփրեմի հրատարակված աշխատությունների առաջին հատորի ձեռագիրը եղել է «բոլորագիր ընտիր, գրեալ ի 2ԽԸ (848+551=1399), և է գործ ճարտար գրչի»:

Իսկ «Յեսուայ, Դատաւորաց և Թագաւորութեանց» մեկնությունների ձեռագրերը եղել են մույնպէս «բոլորագիր, գրեալ յերեքուսաներորդ դարու առ ժամանակօք

Ստեփաննոսի Ոսպելեան» (Ա հատոր, էջ 6—7):

Ա. Եփրեմի մատենագրության վեներտիկյան երկրորդ հատորը բովանդակում է՝

«Մեկնություն Համաբարբառ որ ըստ 2որից Աւետարանաց

և թարգմանություն առակաւոր բանից և աւետարանական ճառք» (էջ 5—479):

Երկրորդ հատորում հրատարակվել են.

1. Մեկնություն Աւետարանի Համաբարբառ, զոր արարեալ է տեառն Եփրեմի Խորին Ասորոյ (22 գլուխ, էջ 5—260),

2. Թարգմանություն Աւետարանի, զոր արարեալ է տեառն Եփրեմի Խորին Ասորոյ (էջ 261—345):

Սույն հատորի մեջ հրատարակվել են նաև ու Եփրեմի «Ճառք աւետարանականք խորհրդաւորք», ըստ հետևյալի.

3. Ի մարգարիտն Յայտնություն ճառք (էջ 347—363),

4. Յաղագս Յարութեան և հատոյ մանանխոյ ճառք (էջ 363—368),

5. Յաղագս որ ունի զհարսն, փեսայ նա՛ է ճառք (էջ 369—429):

Երկրորդ հատորի ձեռագիրը եղել է «գրեալ ի Հաղբատ ի թուին ՈՒՂ (644+551=1195), բոլորագիր անհարթ, այլ ոչ թերի, յերկիւղած հաւատարմութենէ գրչին»: Ձեռագրի հիշատակարանում հիշվում է անունը Հաղբատի վանքի միաբան «Անանիա ոմն վարդապետի, ի յուսատրություն համորց աշխարհի, զորմէ չունիմ ասել հաւաքող մատենի՛ս իցէ արդեօ՛ք եթէ՝ թարգմանիչն»:

Սույն ձեռագրի մեջ ու Եփրեմի «աւետարանական ճառք»-երից հետո եղել են նաև երեք այլ ճառք, «յեմովք և յեղիա», «Վասն երաշտի և վաշխատուաց» և «Առ Յովսէփ», որոնք չեն մտել սույն երկրորդ հատորի մեջ, բայց «ի հատոր ճառիցն խառնեցաք ի տպագրութեանս, անխառն զաւետարանական մեկնութիւնս բանից յայլոցն կալեալ» (Ա հատոր, էջ 7):

Ա. Եփրեմի մատենագրության երրորդ հատորը պարունակում է «մեկնություն չորեքտասան թղթոցն Պաղոսի»:

Հատորի բովանդակությունն է.

1. Մեկնություն առ Հոովմայեցիս զոր արարեալ է տեառն Աբբայի և Խորին Ասորոյ ասորոց ճրագի:

Պողոս առաքյալի Հոովմայեցվոց գրած թղթի 16 գլուխների մեկնությունն է սա (էջ 7—50):

2. Մեկնություն Կորնթացիս առաջին (16 գլուխ, էջ 52—85):

3. Մեկնություն Կորնթացիս երկրորդ (13 գլուխների մեկնություն, էջ 86—116):

4. Մեկնություն Կորնթացիս երրորդ (Կորնթոսի եկեղեցու երեցների թուղթն է սա, որը ուղարկվեց երկու սարկավագների կողմից Պողոսին, Կորնթոսում տիրող վիճակի մասին):

Կորնթացվոց երրորդ թուղթը չի մտել Նոր Կտակարանի կանոնի մեջ (էջ 116—123), «որ ցարդ չեղևեցաւ ուրեք բաց ի հայ թարգմանութենէն զոր ունին ամենայն գրչազիր օրինակք Աստուածաշնչիցն մերոց, թեև առ մեզ ընդ անհարազատս դասեալ է, որպէս և առ լատինս և առ յունս» (էջ 9):

5. Մեկնություն առ Գաղատացիս (էջ 124—137):

6. Մեկնություն առ Եփեսացիս (էջ 138—153):

7. Մեկնություն առ Փիղիպեցիս (էջ 154—173):

8. Մեկնություն առ Թեսաղոնիկեցիս Ա. և Բ (էջ 174—193):

9. Մեկնություն առ յԵբրայեցիս (էջ 194—233):

10. Առ Տիմոթեոս Ա. և Բ (էջ 234—258):

11. Թուղթ առ Տիտոս (էջ 259—265):

Ս. Եփրեմի մեկնողական վաստակի երրորդ հատորի ձեռագիրը, որը պարունակում է Պողոս առաքյալի 14 թղթերի մեկնությունը, գրվել է «ի թուիս ՆԽԸ (448+551=999) բոլորագիր է հին, ի ձեռն Սիմեոնի ուրումն վարդապետի, զոր նա ինքն զաղափարեալ է յայլ ստույգ և ի հին օրինակէ իմեքէ յԱթորումեաց գաւառի, ի թագաւորութեան Գագկայ որդւոյ Աշոտի և Կուրապաղատութեան Դաւթի» (Ա. հատոր, էջ 9):

Ս. Եփրեմի մատենագրական վաստակի մեջ կարևոր տեղ են գրավում նաև նրա «Ծառք և Աղօթք» գրվածքները, որոնք ամփոփվել են վեհափնիկյան հրատարակության չորրորդ հատորում:

Ս. Եփրեմի «Աղօթից գիրք»-ը, որի մասին խոսվեց վերևում, ունեցել է բազում հրատարակություններ, իսկ մեզ հասած ձեռագրերը «ոչ միայն ունենում ամփոփ գտանելին և ոչ ժամանակք գրութեան նոցա» ստույգ:

Զանազան ձեռագրերում տարբերվում են նաև ս. Եփրեմի «աղօթքների» թիվը ու քանակը, որովհետև «գթիւ նոցա բազմաթիւ են» (Ա. հատոր, էջ 9):

Ս. Եփրեմի մատենագրական չորրորդ հատորը բովանդակում է նրա «Ծառք և աղօթք» աշխատությունները: Սույն հատորը բաղկանում է 281 էջերից և ընդգրկում է հեղինակի ճառերն ու աղօթքները՝ ըստ հետևյալների.

1. Ի Ծնունդն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ (էջ 9—34):

2. Ի Գալուստն Տեառն ի տաճարն քառասնօրեայ և ի ծերունին Սիմեոն (էջ 35—44):

3. Ի Գալուստն Փրկչին յերուսաղէմ և ի սուրբ տօնն բարեբանութեան (էջ 45—60):

4. Ի Յարութիւն Փրկչին մերոյ (էջ 61—62):

5. Յալակերպութիւն Տեառն (էջ 63—68):

6. Ներբողեան, ասացեալ ի սուրբ Խաչն աստուածընկալ (էջ 69—78):

7. Յեմովք և յեղիս (էջ 79—97):

8. Առ Յովսէփ (էջ 98—106):

9. Յապաշխարութիւնն Նիմուէացոց (էջ 107—124):

10. Ի յիշատակի սրբոց Մակաբայեցոցն, ասացեալ վասն կերակրոց զոր ունեն հաւատացեալք առողջ մտօք (էջ 125—128):

11. Ներբողեան, ասացեալ պատմագրաբար ի սուրբն Յովհաննէս Կարապետն և Մկրտիչ Յիսուսի Քրիստոսի և ի կաթաւումն Հերովդիադայ (էջ 129—142):

12. Ի սուրբն Ստեփաննոս մախավկայն Քրիստոսի (էջ 143—149):

13. Ի վկայն Արևելից (էջ 150—152):

14. Ի Յարութիւն մեռելոց (էջ 153—158):

15. Վասն դատաւարանին և միտանգամ զայտեան (էջ 159—167):

16. Յաղագս ապաշխարութեան ի Պահս քառասնօրոց (էջ 168—178):

17. Յորդորումն պահոց (էջ 179—183):

18. Յորդորումն ապաշխարութեան (էջ 184—195):

19. Յայն ճառէն որ վասն երաշտի և վաշխառուաց (էջ 196—210):

20. Վասն քնոյ և արթնութեան (էջ 211—212):

21. Ի նոյն գրոց վասն հսկողաց (էջ 213—214):

22. Յաղագս խոնարհութեան (էջ 215—219):

23. Վասն խորհրդոց մաքրութեան, պահոց և աղօթից (էջ 220—225):

Չորրորդ հատորի 227—276 էջերում հրատարակվել են «Սրբոյն Արքայ Եփրեմի Խորին Ասորոյ Աղօթք», Ա. մաս, 14 աղօթքներ (էջ 227—252) և Բ մաս, որը չունի ոչ մեկ բաժանում և սկսվում է այսպես. «Տէր երկնի և երկրի, իշխան մահու և կենաց, դատաւոր կենդանեաց և մեռելոց, Քրիստոս Աստուած յոյս և ապաւէն հոգւոյ իմոյ»:

Սույն հատորի 252—276 էջերում տպագրվել են ս. Եփրեմի տարբեր գործերից հատուածք, որ դարձյալ կան 8 գլուխ աղօթքներ:

277 էջից սկսվում են դարձյալ ճառերը, այդ թվում՝ Ծառ գղջման, ի կտակէն, վասն ննջեցելոց (էջ 277—281):

Վերջին էջում հրատարակված աղոթքների և ճառերի ցանկն է:

Ս. Եփրեմի չորրորդ հատորի աղոթքներն ու ճառերն ընտրված են «հնագույն և ընտիր յօրինակացն»:

Ս. Եփրեմի մատենագրության «հայկական թարգմանության մեջ պահվածներն ըստ կարգի տպագրին մերո, որ ի 1836», ներկայացված է նաև «Մատենադարան հայկական թարգմանությանց նախնեաց» (դար Դ—ԺԳ), Վենետիկ, 1889, էջ 445—466, աշխատության մեջ:

Սուրբ Եփրեմի տպագրված գործերի մեջ հիշվում են նաև՝

1. Յակոբ Տեառնեղբայր, գրգուկս այս պատմե նախ վասն գալստեան Յիսուսի Երուսաղեմ..., Կ. Պոլիս, 1703, 212 էջ: Սույն գրքի 147—210 էջերում զետեղված է Եփրեմ Խուրին Ասորու «Յաղագս ապաշխարության ճառը», «ասե, երանելի մարգարեն Եզեկիել» սկզբնաորոշեամբ, «հատուածք ի ճառընտիրս»²⁹:

2. 1704 թվականին կատարվել է վերոհիշյալ գրքի մեջ ս. Եփրեմի սույն ճառի երկրորդ հրատարակությունը՝ Հակոբ Տեառնեղբոր կտակգրքի վերջում³⁰:

3. Հակոբ Տեառնեղբոր կտակգիրքը երրորդ անգամ հրատարակվել է դարձյալ Կ. Պոլսում, 1710 թվականին, 168 էջ: Սույն տպագրության 119—165 էջերում հրատարակվել է նույնպես Եփրեմ Ասորու «Յաղագրս ապաշխարության» վերնագրով միևնույն ճառը³¹:

Բացի այս հրատարակվածներից, կան բազում այլ գրվածքներ ս. Եփրեմի «ի յոյն և յասորի բարբառօք, որ տակաւին չգտան ի մեզ: Իցեն և ի մերոց աստի ոչ սակաւք, որ թերի են առ նոսա, որով և դպրութեանս մերոյ յաճախին պարծանք առ այլս ազգաց» (Ս. հատոր, էջ 12):

Ս. Եփրեմի գործերի հայերեն թարգմանության տպագրված «հատուկորներ» կան նաև «Կնիք հաւատոյ» ժողովածուում՝ ըստ հետևյալի.

²⁹ Հայ հնատիպ գրքի մատենագիտական ցուցակ, նույնը, էջ 57:

³⁰ Նույնը, էջ 59:

³¹ Նույնը, էջ 68—69:

ա) **ՅԱՆՏԱՐԱՐՈՒՄ** (էջ 4—7) «կամիմ մերձեալ և երկնչիմ»...:

բ) **Ի ԲԱՆԷՆ ՈՐ Ի ՍՈՐՔ ԿՈՅՈՒՆ** (էջ 245—246): (Սպասարեաց Կոյսն ի ձեռն անապականութեանն Բրիտտոսի, պահեաց միշտ զկոսութիւնն... և եղև մայր անապականութեանն):

Ի ԲԱՆԷՆ, ՈՐ յաղագս մարգարէին (էջ 246):

Նորին՝ լոյս սպասարեաց բնութեամբ աստուածութեանն, վասն այնորիկ և բնութիւն անապական ետ նմա:

գ) **Ի ԲԱՆԷՆ, ՈՐ ՎԱՍՆ ԶՆՈՐԻԱՅՈՒՆ** (էջ 257—258):

դ) **Ի ԲԱՆԷՆ ՎԱՍՆ ՍՈՐՔԱՐԱՅ և յարութեան և դատաստանի:**

Ի ԲԱՆԷՆ՝ ՈՐ ԲԱՆԱՊԱՅԱԳ ԱՆԱՐԳԷ ՂՈՒՌԱՅ (էջ 299—300):

Ս. Եփրեմին է վերագրվում նաև Հնգամատյանի, Սաղմոսաց, Երկոտասան մարգարէից, Եզեկիելի, Եսայիի, ինչպես նաև «Եօթն թուոյ» Կաթողիկէից թղթերի մեկնությունը, ուր նշվում է, որ նա եկեղեցու «ԻՍ (21) արանց կատարելոց» կոչված մեծալատակ հայրապետներից մեկն է որպես մեկնիչ³²:

Մեր եկեղեցին տարին երկու անգամ է կատարում հիշատակը ս. Եփրեմի: Առաջինը հոկտեմբերի 27-ին, «Սրբոց Երկոտասան վարդապետաց» տոնին (Օրացույց 1974, ս. էջմիածին, էջ 128) և դեկտեմբերի 22-ին, «Սրբոց Բարսղի հայրապետին և եղբոր նորին Գրիգորի Նիսացոյն, և Սեդեատրոսի Հոովմայ հայրապետին» տոնի օրը (Օրացույց, նույնը, էջ 147):

Ս. Հովհան Ոսկեթերան հայրապետը սպառնիչ կերպով է բնութագրում ս. Եփրեմի օրինակելի կյանքն ու բազմաժանր մատենագրական փառափառքը.

«Մեծն այն Եփրեմ ասորի, զարթոցիչ թմբրեցեղոց, միաթար տառապեղոց, երկտասարդաց խրատ և հրահանգ, հայելի միայնակեցաց, առաջնորդ ապաշխարողաց, տէ՛գ և միզակ հերեսիովտաց, ասպնջական առաքիմութեանց բնակարան, և օթևան Հոգւոյն սրբոյ»³³:

³² Հ. Ս. Աճառյան, Հայկական մատենագիտություն, հատոր Ա, Երևան, 1959, էջ LVIII—LIX:

³³ Լիակատար վարք..., նույնը, էջ 394:

